

DİLÇİLİK

NADİR MƏMMƏDLİ
Filologiya elmləri doktoru, professor
Ayna Sultanova küçəsi, 5
elm. ve. tehsil@mail.ru

ÜZEYİR HACIBƏYOV VƏ ƏDƏBİ DİLİMİZ

Xülasə

Üzeyir Hacıbəyov əvvəlcə öz dilini, sonra isə başqa dilləri də yüksək səviyyədə mənimsəməyi, ədəbi dilin xalq danışığı səviyyəsində olmamasını tövsiyə edir. Ömrü boyu ana dili məsələlərinə xüsusi diqqət yetirən, yorulmadan mübarizə aparan ədibin amalı budur ki, millətin varlığının əsas amili onun dilidir; xalq və ilk növbədə ziyalılar öz doğma dilinin saflığını qorumaq, onu yad ünsürlərdən hifz etməli, inkişafına nail olmalıdırlar, bu onların müqəddəs borcudur. O, Azərbaycan türkcəsini mükəmməl öyrənmək üçün xalqına xeyli faydalı məsləhətlər verir. Məsələn, “Üsuli-təbii (Müəllim Əli bəy Hüseynzadə cənablarına müxtəsər cavab)” yazısında qeyd edir: “Qafqazda türk dilini mükəmməl bilənlərdən Əli bəy Hüseynzadə cənabları dəfələrlə qəti surətdə elan etmişdir ki, türk dilində “hansı ki”, “hansılar ki” sözü yoxdur. Mən də deyirəm ki, bu sözü tərcümə üsulu ilə dərs verən müəllimlər rusun “kotoriy” kəlməsini tərcümə etmək üçün özlərindən çıxardıblar, onun istemalı lüzumsuz bir ağırlıqdır”.

Ü.Hacıbəyov dil məsələləri ilə ardıcıl məşğul olmuş, onun incəliyini, estetik təsir gücünü, fikri aydın ifadə etmək bacarığını və yüksək xəlqi mahiyyətini əsaslandırma bilmişdir. Məramı belədir ki, xalqı başa salmaq üçün ona danışdığı dildə təsir etmək lazımdır. Doğma dilini yad təsirlərdən, yersiz hücumlardan qorumağı özünə borc və şərəf bilmiş, saxta millətçiliyə qarşı olmuşdur. Xalqını məişətinə, tarixinə, mədəniyyətinə, folklor yaddaşına, əxlaq tərzinə, adət-ənənəsinə, şüur səviyyəsinə, zəngin və müdrik dilinin bütün incəliklərinə bələd olan Ü.Hacıbəyovun komediyalarında işlətdiyi kəlamlar dillər əzbəridir, bir çoxu aforizmə, zərbi-məsələ çevrilmişdir: “Heç hənanın yeridir”, “Tarixi-Nadiri yarıya qədər oxumuşam”, “O olmasın, bu olsun”, “Bir nəfər molla, üç manat pul, bir kəllə qənd”, “Pulun var? Var, var!”, “Pulun var, gələrəm”, “Bəs mənim bir abbasım”, “Əşi, siz gəlini gətirəndə bir baxmadınız görək, bu kişidir, yoxsa arvaddır?”, “Mən dul, sən dul”, “Mən nə qədər, nə qədər qoca olsam da dəyərəm min cavana”, “Axı, bunun bir anbar da toy xərci var”, “Kişiyə yox, kişinin puluna”, “Mənə meymun deyib, sonra da əl verirsən?”, “Vaxsey!.. Bəs mənim pullarım..”, “Baxım görüm, mal nə cür maldır, verdim pulu dəyərimi?”, “Qurban olasan ayağımın altındakı hambala”, “O qədər qəliz danışırısan ki, bilmək olmur nə deyirsən”, “Ay qız, Telli!” və s.

Açar sözlər: ana dili, dilin saflığı, yad ünsürlər, xəlqilik, hissi-psixoloji vəziyyət yaradan sözlər, aforizmlər.

Ü.Hacıbəyov ana dilini, xüsusilə ədəbi dili bilməyi xalqın mənəvi ehtiyacı sayır, nümunə olaraq Avropanın mədəni xalqlarının dillərini misal gətirir. Əvvəlcə öz dilini, sonra isə başqa dilləri də yüksək səviyyədə mənimsəməyi, ədəbi dilin xalq danışığı səviyyəsində olmamasını tövsiyə edir, dövrün sayılan molla və “intilgent”lərinin nitqinə təəssüf edir: “Mollalarımızdan

türkcə biləni, yəni türk sərf və nəhvinə mütabiq yazıb danışmaq bacaranı yox dərəcəsi azdır. Mollalarımızın müridlərindən “savadlı” olanları varsa, onlar da yazı-pozularını, məktub filanlarını farsca yazırlar, o da min cür qələt ilə. ..Təsadüfən əllərinə düşmüş türkcə bir kitabı açıb farsca oxuyurlar. İntilgentlərimizin də türkcə bilməmələri və onların müridlərinin də türkcə bilmək istəməmələri aşkar bir əmrdir” (1, 216). Təsadüfi deyildir ki, Ü.Hacıbəyov xalqının istedadlı, qabiliyyətli “oxumuşları”nı, dilinin təəssübünü çəkən ziyalıları “millət üçün və hətta ümumi insaniyyət üçün mənfəətli olduğunu” söyləyir, onları “meyvəli ağaclara və ətirli güllərə” bənzədir (1, 246).

Hələ gənc ikən, əsrin əvvəllərində (1907-ci il) Ü.Hacıbəyov mətbuatda və ədəbi dilimizdə söz və terminlərin mənasının izahında hərc-mərcliyi nəzərə alaraq “Mətbuatda müstəməl siyasi, hüquqi, iqtisadi və əsgəri sözlərin türk-rusi və rusi-türk lüğəti”ni tərtib edib çap etdirir. Tərtibçi lüğətin təyinatını “Qəzetdə və qəraidlə məşğul olanlardan ötrü pək lüzumlu bir dəstur ul-mə” kimi verir. Rafael Hüseynov qeyd edir ki, bu kitab vahid lüğət kimi təqdim edilsə də, əslində bir-birindən fərqli 3 lüğətdən ibarətdir. O, birincini söz tərkibi baxımından siyasi, ikincini kitabın sərlövhəsində göstərildiyi “Mətbuatda müstəməl siyasi, hüquqi, iqtisadi və əsgəri sözlərin” rusca-azərbaycanca normal, üçüncünü Azərbaycan mətbuat dilində işlək olan ərəb və fars sözlərinin lüğəti kimi fərqləndirir (2, 11). “Üzeyir bəyin ayrı-ayrı kəlmələrə verdiyi izahlarda bir çalar da diqqəti çəkir ki, o, yalnız sözün mənasını açmır, həm də vacib kəlmələrdə onların fəlsəfəsini xırdalayır, milli təfəkkürdə yer almasını istədiyi mənaları oxucuya təqdim etməyə, aşılamağa can atır. Başqa sözlə, bu izahlar bir izahlı lüğətin tələb etdiyi minimumdan – fəqət dürüst mənanı bildirmək çərçivəsindən xeyli kənara çıxır” (2, 17). Kitabın nəşiri Məhəmməd Əmin Rəsulzadə bu qamusun həm rusca bilən, həm də bilməyib, fəqət türkcə oxuyan qarelərə yardımçı olacağına əmindir; hər halda, bu qamus qəzet oxuyub-yazanlara yaxşıca bir dəsturüləməldir (2, 17). M.Nağısoylu doğru olaraq qeyd edir ki, XX əsrin əvvəllərində nəşr edilmiş qəzet və jurnalların dili nəinki müasir oxucu, hətta bəzən mütəxəssislər üçün belə müəyyən çətinliklər törədir. Ərəb və fars dillərini mükəmməl bilən şəxslər üçün belə, bəzən o dövrdə istilah kimi işlədilmiş ayrı-ayrı mürəkkəb söz və söz birləşmələrinin mənasını anlamaq müəyyən çətinliklər doğurur. Ona görə də o, yüz ildən artıq bir müddət keçməsinə baxmayaraq, lüğətin XXI yüzillikdə o zamanıkindən daha gərəklili və faydalı olduğunu vurğulayır (2, 11). M.Ə.Rəsulzadənin kitabın “Nəşir tərəfindən” adlı təqdimatında “Qəzetəçi və jurnalçılarımız müxtəlif məsələlərdən, iqtisadi, siyasi, ictimai və qeyri məqulələrdən bəhs açıb da cəmətin anlayamayacağı yeni istilahat və ibarat istemalına məcbur oluyurlar” fikrinə rəğmən lüğəti Azərbaycan ziyalı təbəqəsinin ədəbi-mədəni həyatında bayram sovgatı adlandıran R.Hüseynov təsadüfi olaraq qeyd etmir ki, XX əsrin ikinci yarısında formalaşan azərbaycanlı ziyalı nəsillərinin rusdilli kəsiminin əksəri öz ana dilində adam içərisinə çıxarıla biləcək abırılı səviyyədə nə danışa, nə yazsa bildi (2, 34).

Ömrü boyu ana dili məsələlərinə xüsusi diqqət yetirən, yorulmadan mübarizə aparan ədibin amalı budur ki, millətin varlığının əsas amili onun dilidir; xalq və ilk növbədə ziyalılar öz doğma dilinin saflığını qorumaq, onu yad ünsürlərdən hifz etməli, inkişafına nail olmalıdırlar, bu onların müqəddəs borcudur: “Ana dilimizə əhəmiyyət verməsək, ola bilər ki, bir gün dilimiz itər-batar, yox olar və bir millətin də ki, dili batdı, o millətin özü də batar, çünki bir millətin varlığına, yaşamasına isbat vücud onun dilidir” (3).

Üzeyir bəy çox dil bilməyin əleyhinə olmamışdır, məqalələrinin birində yazır ki, Avropa dillərinə vəqif olan zat öz dilini də mükəmməl surətdə bilsə, hər bir cəhətdən millətə artıq nəf gətirər. Lakin öz doğma dilini bilməyib ərəb, fars, rus, ingilis, fransız dillərində “bül-bül kimi ötənlərə” istehza edir onları “zavallı” adlandırır. Məsələn, “Dilimizi korlayanlar” adlı məqaləsində ana dilinin qəsdinə duranlardan – artistlə axundu üzbəüz qoyur:

“Axund belə danışır : – Zamani ki, mən burada əklətmisəm, hərgah bir şəxs ki, onun zahiri və batini mənə məlum olmayan surətdə qapıdan daxil olub içəri girdi və mənə salam

verdi, hansı ki, mənə aiddir və yainki, aid döğül, onda yəqinlik hasil etmək xaric əz məkandır, mənə fərzdır ki, mən onun salamının cavabında deyəm ki, əleykəssalam!

Axund belə demək istəyir ki, tanımadığın bir adam sənə salam versə, salam almaq sənə borcdur. Amma farsdan tərcümə eləyir, dilimizin sərf-nəhvini bilmir, ona görə də mətləb dolaşıq düşür...

Artistlər də bizim dilimizi bu sayaq korlayırlar: “Bu gün Tağıyevin teatrında oynanılacaqdır suznaq bir faciə “ Gaveyi-ahəngər ”. Fasilələrdə çalacaq tarzən və oxuyacaq xanəndə, filanın rolunu oynayacaq məşhur filan artist”...

Uşaq bazara gedib qoz alır və evə qayıdıb anasına deyir ki, “Ana, bazardan qoz aldım”.

Amma artist bazardan qoz alıb qayıtsa, anasına belə deyər:
Ana , bazardan aldım qoz” (4).

Ü.Hacıbəyov rus dilində təhsil almasına baxmayaraq, dilimizin bütün incəliklərinə qədər bilməklə yanaşı, ərəb, fars, türk, tatar, gürcü, ləzgi, fransız dillərinə də bələd olmuş, bu dillərdə sərbəst danışmışdır. O, Azərbaycan türkcəsini mükəmməl öyrənmək üçün xalqına xeyli faydalı məsləhətlər verir. Məsələn, “Üsuli-təbii (Müəllim Əli bəy Hüseynzadə cənablarına müxtəsər cavab)” yazısında qeyd edir: “Qafqazda türk dilini mükəmməl bilənlərdən Əli bəy Hüseynzadə cənabları dəfələrlə qəti surətdə elan etmişdir ki, türk dilində “hansı ki”, “hansılar ki” sözü yoxdur. Mən də deyirəm ki, bu sözü tərcümə üsulu ilə dərs verən müəllimlər rusun “kotoriy” kəlməsini tərcümə etmək üçün özlərindən çıxardıblar, onun istemalı lüzumsuz bir ağırlıqdır” (5).

Ü.Hacıbəyov dil məsələləri ilə ardıcıl məşğul olmuş, onun incəliyini, estetik təsir gücünü, fikri aydın ifadə etmək bacarığını və yüksək xəlqi mahiyyətini əsaslandırma bilmişdir. Məramı belədir ki, xalqı başa salmaq üçün ona danışdığı dildə təsir etmək lazımdır. Doğma dilini yad təsirlərdən, yersiz hücumlardan qorumağı özünə borc və şərəf bilmiş, saxta millətçiliyə qarşı olmuşdur. Məsələn, “Çı” imzası ilə dərc etdirdiyi “Zurna” adlı felyetonunda dövrün yetkin dil mənzərəsini dərinlən əsaslandırma bilər:

“Anama dedim ki, gəl səni aparım parlamana.

Dedi: – Parlamən nədir?

Dedim: – Parlamən, yəni məclisi-məbusan.

Dedi: – Məclisi-məbusan nədir?

Dedim: – O bir məclisdir ki, orada məmləkətimiz üçün qanunlar düzəldirlər və ondan başqa hər nə böyük və kiçik qulluqçılarımız var hamısının əməllərinə baxırlar.

Dedi: – Ona bizdə divanxana deyirlər.

Dedim: – Sən deyən olsun, getdik və arvadlara məxsus olan lojalardan tamaşaya başladıq.

Anam soruşdu ki, bu başda oturanlar kimlərdir?

Dedim: – Məbus əfəndilər.

Dedi: – Məbus nədir?

Dedim: – Məbus, yəni deputat.

Dedi: – Deputat nədir?

Dedim: – Deputat o adamlara deyirlər ki, camaət onu öz tərəfindən seçib və ixtiyar veribdir ki, öz tərəfindən danışsın.

Dedi: – Bizdə onlara vəkil deyirlər.

Dedim: – Sən deyən olsun.

Dedi: – Bəs o başda oturanlar kimlərdir?

Dedim ki, nazir əfəndilər.

Dedi: – Nazir nədir?

Dedim: – Nazir, yəni ministr.

Dedi: – Ministr nədir?

Dedim: – Ministr məmləkətin ən böyük qulluqçısıdır ki, bütün işlərin hamısı onların əlindədir.

Dedi: – Bizlərdə onlara vəzir deyirlər.

Dedim: – Sən deyən olsun.

Dedi: – Bəs o ortada oturan kimdir?

Dedim ki, sədr cənablarıdır.

Dedi: – Sədr nədir?

Dedim: – Sədr, yəni predsidatel.

Dedi: – Predsidatel nədir?

Dedim: – O adamdır ki, məclis onu özünə başçı seçibdir.

Dedi: – Ona bizdə ağsaqqal deyirlər.

Dedim: – Sən deyən olsun.

Dedi: – Bəs onun sağında və solundakılar kimlərdir?

Dedim: – Katib əfəndilərdir.

Dedi: – Katib nədir?

Dedim: – Katib, yəni sekretar.

Dedi: – Sekretar nədir?

Dedim: – Sekretar o adama deyirlər ki, kağız oxuya, kağız yaza, dəftər saxlaya.

Dedi: – Ona bizdə mirzə deyirlər.

Dedim: – Sən deyən olsun.

Dedi: – Bəs bu oğlanlar kimdir?

Dedim: – Kosyorlar.

Dedi: – Nə?

Anamın dili tutmadı. Dedi mənasını anlat.

Dedim: – Onlar burda qulluq edirlər və qulluqları da bundan ibarətdir ki, adamları sayırlar, qaydaya baxırlar.

Dedi: – Onlara bizdə xəlifə deyirlər.

Gördüm ki, anam çox bilicidir, dedim, ay ana, kaş ki, sən mənimlə bütün idarələrimizin hamısını gəzib, hər kəsə özünə görə ad qoyaydın və bizə ana dili öyrədə idin...” (6).

Sözün qiyməti heç də onun böyük və kiçikliyi, zahiri gözəlliyi ilə ölçülmür, özündən çox onun yaratdığı mənə, aləm böyük, gücü dərin olmalıdır. Əgər bədii əsər bu cəhətdən xalqı razı salırsa, demək əsərin dilindəki xəlqilik bədii əsər üçün tələb olunan səviyyədədir. Ü.Hacıbəyov komediyalarına əbədi həyat hüququ qazandıran məhz onların son dərəcə xəlqi dildə yazılması, hamının danışdığı, tez-tez işlətdiyi sözlərdən, ifadə və birləşmələrdən istifadə etməsidir. Heç bir əsərində süni yenilik arxasınca qaçmaq, dildə zahiri gözəllik, təm-taraq yaratmaq hiss olunmur (7, 279-280).

Xalqını məişətinə, tarixinə, mədəniyyətinə, folklor yaddaşına, əxlaq tərzinə, adət-ənənəsinə, şüur səviyyəsinə, zəngin və müdrik dilinin bütün incəliklərinə bələd olan Ü.Hacıbəyovun komediyalarında işlətdiyi kəlamalar dillər əzbəridir, bir çoxu aforizmə, zərbi-məsələ çevrilmişdir: “Heç hənanın yeridir”, “Tarixi-Nadiri yarıya qədər oxumuşam”, “O olmasın, bu olsun”, “Bir nəfər molla, üç manat pul, bir kəllə qənd”, “Pulun var? Var, var!”, “Pulun var, gələrəm”, “Bəs mənim bir abbasım”, “Əşi, siz gəlini gətirəndə bir baxmadınız görək, bu kişidir, yoxsa arvaddır?”, “Mən dul, sən dul”, “Mən nə qədər, nə qədər qoca olsam da dəyərəm min cavana”, Məşədi İbad, sən bizə xoş gəlib, bizi şad elədin”, “Sən qızı mənə vergilən, gör necə səni şad edərdəm”, “Bəs elə isə, ver əlini”, “Axı, bunun bir anbar da toy xərci var”, “Kişiyə yox, kişinin puluna”, “Pul dağarcığı”, “Mənə meymun deyib, sonra da əl verirsən?”, “Vaxsey!.. Bəs mənim pullarım..”, “Baxım görüm, mal nə cür maldır, verdiyim pula dəyərmimi?”, “Zərər yoxdur, arvad kişidən qorxsax yaxşıdır”, “Qurban olasan ayağımın altındakı hambala”, “O qədər qəliz danışsən ki, bilmək olmur nə deyirsən”, “Qızın iki namizədi var”, “Babalın Sərvərin boynuna”, “Çadramı sallam başıma, üz-gözümü bəzərdəm”, “Evlənmək su içmək kimi asan bir şeydir”, “Bu başqa məsələ”, “Deyirlər ki, toy olacaq”, “Dedim, ada dayan, dayanmadı”, “Nədir sənin dərdin, bu nə ahu-zardır”, “Arşın mal alan, mal alan?”, “Halal olsun

Süleyman, sən nə kələkbazsan, şeytan”, “Ay qız, Telli!”, “Xanım, Allahın altında Sultan bəyin on iki nəfər sən kimi qızı olaydı”, “Yoxsa bu incinar-minclar, doxtur-moxtur, vəkil-məkil, uçitel-muçitel..”, “Arvad olmasına arvaddır”, “Sən dul, mən dul, gəl mənə bənd ol”, “Gəl, ikibaşlı qohum olaq”, “Bax, ata, həm sən deyən oldu, həm də mən deyən”. Hətta xalq arasında bu ifadələrin təsiri ilə “Qulaq asmaq da şərtəndir”, “Allaha şükür ki, quş kimiyəm”, “Ədə, atamın adını hardan bilir?”, “Məşədi İbad kimi özündən çıxma”, “Arşınmalçı kimi nə düşmüşən çöllərə” və s. aforizmlər yaranmışdır.

Ü.Hacıbəyovun surətlərinin nitqi yaratdığı obraza uyğun qarğış, söyüş, qisas, hədə-qorxu, tərif və s. hissi-psixoloji vəziyyətləri bildirən söz və ifadələrlə zəngindir. Sabir yaradıcılığının sənətkarlıq xüsusiyyətlərini tədqiq edən C.Xəndan yazırdı ki, qarğış insanın dünyagörüşünü, psixoloji həyəcanlarını və s. daxili portretini açır. Bədii ədəbiyyatda bundan geniş istifadə edən sənətkarlar xalqla daha çox bağlı olanlardır. Çünki, demək olar ki, bütün qarğışlar xalqdan gəlir (8, 388). Ədib sözün bütün imkanlarından - nominativ, məcazi mənalar-dan, ritorik sual, bədii nidalardan, təkrarlardan, idiom, ibarə, hikmətli sözlərdən, bənzətmə və təşbəhlərdən məharətlə istifadə edir. Məmməd Arif onun zəngin dilini, sözə qənaətini, fikir yığcamlığını kamala yetmiş müdrikliyi ilə qiymətləndirir: “..Yığcamlıq tələbi dramaturqu məcbur edir ki, on söz əvəzinə bir söz işlətsin, amma elə söz işlətsin ki, o söz on sözün işini görə bilsin” (9, 242). Ü.Hacıbəyov canlı nitq ustasıdır, onun dili xalqdan gələn dərin mənalı söz və ifadələrlə zəngindir, məhz bu keyfiyyətləri ilə zəngin publisist yaradıcılığı, məqalə, məruzə və çıxışları, elmi-nəzəri yazıları milli-əxlaqi ruhu, aydın, konkret mətləb və məzmunu, şəffaf üslubu, qüdrətli dili, yazı tərzilə o, müasirlərindən fərqlənir.

Ədəbiyyat

1. Ü.Hacıbəyov. Əsərləri. 10 cildə, IV c., AMEA nəşriyyatı, 1968, səh.216.
2. R.Hüseynov. Millət “Əlifba”sının köhnəlmiş Sözlüyü // Ü.Hacıbəyov. “Mətbuatda müstəməl siyasi, hüquqi, iqtisadi və əsgəri sözlərin türk-rusi və rusi-türk lüğəti” (1907-ci il nəşrini transfonoliterasiya edən: Şəhla Abdullayeva; elmi məsləhətçi və ön sözün müəllifi: Rafael Hüseynov, elmi redaktor: Möhsün Nağısoylu). Bakı, “Elm və təhsil”, 2013, s.11.
3. “Həqiqət” qəzeti, 24-25 yanvar 1910- cu il.
4. “İqbal” qəzeti, 16 oktyabr 1912-ci il.
5. “Tərəqqi” qəzeti, 1 aprel 1909-cu il.
6. “Azərbaycan” qəzeti, 25 aprel 1920-ci il.
7. Abdulla Abasov. Yazıçı Üzeyir bəy Hacıbəyov. Bakı, “Elm və təhsil”, 2013, s.279-280.
8. C.Xəndan. Sabir yaradıcılığının sənətkarlıq xüsusiyyətləri. Bakı, “Yazıçı”, 1962, s.388.
9. M.Arif. Seçilmiş əsərləri. I c., 1967, s.242.

Надир Мамедли

Узеир Гаджибеков и наш литературный язык

Резюме

Узеир Гаджибеков советовал изучить изначально свой, а после уже другие языки и чтобы литературный язык не был на уровне народной речи. Цель просветителя и борца, который уделял особое внимание проблемам родного языка на протяжении всей своей жизни, состоит в том, что основным фактором существования нации является ее язык; народ и, прежде всего, интеллигенция должны защищать чистоту своего родного языка, оберегать его от чужеродных элементов и добиваться его развития и это должно быть их священным долгом. Он дал народу много полезных советов для изучения

азербайджанского языка. Например, в своем произведении “Усули-тебии (Ответ господину Али бек Гусейнзаде)” отмечает: «Один из знатоков тюркского языка господин Али бек Гусейнзаде тысячу раз говорил, что в тюркском языке нет слов «hansı ki», «hansılar ki». Ия говорю, что преподаватели, использующие метод перевода на своих занятиях, перевели русское слова «который», хотя его использование только привносит тяжесть в язык».

Узеир Гаджибеков периодически занимался вопросами языка, смог обосновать высокую сущность и способность выражать идеи, силу эстетического влияния, его тонкости. Цель такова была: до народа надо доводить сведения на его же языке. Он считал долгом и честью уберечь родной язык от внешних влияний и ненужностей, выступал против лженационализма.

Будучи хорошо осведомленным о быте, истории, культуре, фольклоре, нормах поведения, традициях, мышлении, о всех тонкостях богатого и мудрого языка, использованные в комедиях У.Гаджибекова фразы стали притчей во языцех, афоризмами, пословицами и поговорками:

“Heç hənanın yeridir”, “Tarixi-Nadiri yarıya qədər oxumuşam”, “O olmasın, bu olsun”, “Bir nəfər molla, üç manat pul, bir kəllə qənd”, “Pulun var? Var, var!”, “Pulun var, gələrəm”, “Bəs mənim bir abbasım”, “Əşi, siz gəlini gətirəndə bir baxmadınız görək, bu kışidir, yoxsa arvaddır?”, “Mən dul, sən dul”, “Mən nə qədər, nə qədər qoca olsam da dəyərim min cavana”, “Axı, bunun bir anbar da toy xərci var”, “Kişiyə yox, kişinin puluna”, “Mənə meymun deyib, sonra da əl verirsən?”, “Vaxsey!.. Bəs mənim pullarım..”, “Baxım görüm, mal nə cür maldır, verdiyim pula dəyərmimi?”, “Qurban olasan ayağımın altındakı hambala”, “O qədər qəliz danışırısan ki, bilmək olmur nə deyirsən”, “Ay qız, Telli!” və s.

Nadir Mammadli

Uzeyir Hajibeyov and our literary language

Summary

U.Hajibeyov recommended to adopt one's own language firstly, then to adopt the other languages perfectly. He also advised to use the literary language not in the level of the folk speech. U.Hajibeyov gave very much attention to the problems of the native language all his life. He knew that the language is the main thing of the existence of the nation. The nation, mainly the intelligent should defend the purity of the native language, to try to defend it from weird elements, to achieve its development. U.Hajibeyov considered those features to be the people's sacred duty.

He gave very important advice to his people to teach them the Azerbaijan Turkish perfectly. For instance, he wrote in his writing “Usulu-tabii” (a short answer to Ali bey Huseynzade, the teacher): “Ali bey Huseynzade who is one of the men knowing the Turkish language perfectly in Georgia stated definitely many times that in the Turkish language there was not such expressions “hansı ki”, “hansılar ki”. I claim that these expressions have been derived from Russian “kotoryy” by the teachers, and its usage is very unnecessary. It is hard to use it in our language”.

U.Hajibeyov investigated the problems of the language regularly. He studied its way of effect, its tenderness, its aesthetic effect force, the ability of expressing the idea and its high literal content. He thought that to teach the nation it is necessary to influence the language that the folk speak. He made it his duty to defend his language from strange elements, and unnecessary attacks. He was against to the fake nationalism. U.Hajibeyov was aware of his nation's way of life standards, its history, its culture, its folk memory, its way of morals,

traditions, the level of the mind, etc. The expressions that he used in his comedies are known by heart, and most of them have already become proverbs, sayings such as “Heç hənanın yeridir” (Is it necessary to speak about the henna?), “Tarixi-Nadiri yarıya qədər oxumuşam” (I have read the book of Tarixi-Nadir till the middle”, “O olmasın, bu olsun” (If not that one, then this one), “Bir nəfər molla, üç manat pul, bir kəllə qənd” (One mullah, three manats, and a kilo of sugar), “Pulun var? Var, var!”, “Pulun var, gələrəm” (Do you have money? Yes, I have, I have! If you have money, I can marry with you), “Bəs mənim bir abbasım” (And what can you say about my one manat), “Əşi, siz gəlini gətirəndə bir baxmadınız görək, bu kişidir, yoxsa arvaddır?” (Hey, didn’t you look inside when you brought this bride to be sure whether it was a man, or a woman), “Mən dul, sən dul” (I am widow as well as you are), “Mən nə qədər , nə qədər qoca olsam da dəyərəm min cavana” (Though I am old enough, but I am able to replace a young man), “Axı, bunun bir anbar da toy xərci var” (Oh, it has its wedding expenses nearly a storage), “Mənə meymun deyib, sonra da əl verirsən?” (You are calling me a monkey, and then you want to shake my hand), “Vaxsey!.. Bəs mənim pullarım..” (Oh, my God!... What about my money...), “Baxım görüm, mal nə cür maldır, verdiyim pula dəyərmimi?” (I want to check the good and be sure if it costs the money that I paid), “Qurban olasan ayağımın altındakı hambala” (Oh, you should sacrifice yourself for the sake of the slave under my feet), ”O qədər qəliz danışırısan ki, bilmək olmur nə deyirsən” (You are speaking very hard, and it is unclear what about you are speaking), “Ay qız, Telli!” (Hey, Telli) and so many others.

Redaksiyaya daxil olma tarixi: 12.05.2019

Çapa qəbul olunma tarixi: 01.06.2019

Filologiya elmləri doktoru, professor Həbib Zərbəliyev tərəfindən çapa tövsiyə olunmuşdur